

ABSTRAKTA PŘEDNÁŠEK NA ODBORNÝ SEMINÁŘ K historii průmyslu a techniky na Moravě a ve Slezsku II. Od konce 18. století do roku 1918

29. října 2013

Otakar Ruček; Univerzita Palackého v Olomouci; Umělecko-řemeslné dílny v rámci projektu Pevnosti

poznání: Vybudováním Pevnosti poznání vznikne v olomouckém regionu první návštěvnické centrum, které přiláká hravou a zábavnou formou zejména děti a mládež k přírodovědným i společenským naukám. Vedle interaktivních expozic se součástí centra stanou také laboratoře, ateliéry i studia, kde najdou zázemí školy z širokého i blízkého okolí, rodiče či prarodiče s dětmi i turisté z domova a zahraničí.

V rámci Pevnosti poznání vzniká umělecko-řemeslná dílna. Filtrem pro výběr realizační myšlenky umělecko-řemeslných dílen jsou umělecká řemesla, obchodní a výrobní artikl, aspekty přírodních zdrojů a specifika regionu v rámci Moravy a Slezska. Myšlenka návrhu dílen s doprovodnou expozicí by měla být srozumitelná a čitelná ve všech ohledech pro široké spektrum návštěvníků muzea, kteří by měli možnost se seznámit se specifiky našeho regionu.

Ing. Vladislava Valchářová; České vysoké učení technické v Praze; Představení vzdělávacího a popularizačního projektu Industriální topografie České republiky:

Industriální topografie České republiky – nové využití průmyslového dědictví jako součásti národní a kulturní identity je součástí programu NAKI, aplikovaného výzkumu MK ČR. Mapuje historii a současnost průmyslových objektů a areálů, výsledky výzkumu jsou postupně zpřístupňované na internetu, vybrané kraje jsou prezentované v knižní podobě. Industriální topografie je určena laické i odborné veřejnosti, slouží k poznání mizejícího průmyslového dědictví a přináší podněty k jeho zachování a dalšímu využití.

Mgr. Andrea Březinová – Mgr. Tomáš Zapletal; Moravská galerie v Brně; Světová výstava ve Vídni

a zakládání průmyslových muzeí na Moravě: Světové výstavy byly místem koncentrace průmyslových výrobků své doby a možností setkávání konkurence, přebírání vzorů a vzájemné inspirace. Roku 1873 se světová výstava konala ve Vídni. Pro průmyslovou výrobu Rakousko-Uherska znamenala konkurenční srovnání se světovým průmyslem, navíc přinesla jedinečný prvek v produkci Japonského císařství, do té doby izolovaného, které se poprvé v takovém měřítku prezentovalo Evropě a světu. Pro Moravu měla výstava kromě přímých kontaktů moravských podnikatelů jejich tamní prezentace i nečekaný dopad ve vlně otevírání průmyslových muzeí v zemi a přílivu prvních akvizic pocházejících právě z prostředí světové výstavy.

Mgr. Otakar Kirsch, Ph.D.; Masarykova univerzita v Brně; Aktivity Obchodní a živnostenské komory na poli muzejnictví v období habsburské monarchie: Cílem příspěvku je přiblížit vliv brněnské obchodní a živnostenské komory na formování (nejen) moravského muzejnictví od jejího založení do roku 1918. Předmětem analýzy se stane především zhodnocení mnohovrstevnatých vztahů této organizace s uměleckoprůmyslovými a počátkem dvacátého století vznikajícími technologickými muzei, do centra pozornosti se dostane také problematika hmotné podpory muzejních zařízení vlastivědného typu.

Prof. PhDr. Milan Myška, DrSc.; Ostravská univerzita v Ostravě; Industrializace a domácí průmysl: Vztah industrializace a domácího průmyslu. Pojetí fenoménu „domácí průmysl“ v dílech dobových ekonomů a hospodářských historiků (Gustav Schmoller, statistický kongres 1876, Karl Bücher, V. I. Uljanov-Lenin, Adolf Bráf, anketa rakouského ministerstva obchodu o domácí práci z let 1897–1899, celostátní sčítání živnostenských závodů z roku 1902). Koncepce soudobých historiků. Pokus o vymezení domácího průmyslu pro praktickou potřebu hospodářského historika.

Doc. PhDr. Tomáš Krejčík, CSc.; Masarykova univerzita v Brně; Heraldická (sebe)prezentace podnikatelů, bankéřů a manažerů z českých zemí v 18.- 20. století: Úspěšní ekonomicky činní lidé v tradiční společnosti hledali různé způsoby, jak se vyrovnat starým elitám. Jednou z cest, jak dosáhnout všeobecného uznání, bylo povýšení do šlechtického stavu. Součástí nobilitace bylo udělení erbu, jehož symbolika mohla reflektovat zásluhy nového šlechtice. Příspěvek analyzuje obsah vybraných erbů, v nichž se odráží symbolika průmyslu, obchodu a peněžnictví.

PhDr. Jiří Merta; Technické muzeum v Brně; Feudální železářské hutě na Brněnsku: Železářskou výrobu v kusových pecích v tradičních železářských oblastech nahrazuje od poloviny 17. století nová technologie výroby v dřevouhelných vysokých pecích. Na Brněnsku to jsou hutě na novohradském panství rodiny Lichtenštejnů, později blanenských Salmů, na veverském panství a na majetcích Mitrovských ve Štěpánově. V některých případech místní výroba sledovala a reagovala na technický vývoj oboru v marné snaze konkurovat nově vzniklým moderním hutím (Vítkovice, Třinec). Jedině huť v Zastávce u Brna vznikla krátkodobě v kamenouhelné pánvi při založení společností průmyslníků. Žádná z hutí na Brněnsku nepřežila konec 19. století.

Doc. PhDr. Bohumír Smutný, Dr.; Moravský zemský archiv v Brně; Brněnské cukrovary a jejich majitelé počátkem průmyslové revoluce v polovině 19. století: Příspěvek se zabývá vznikem prvních cukrovarů na předměstích a v nejbližším okolí Brna (Staré Brno, Olomoucká, Královo Pole, Modřice, Rajhrad), vznikajících často živelně a s omezenými možnostmi kapitálu jejich zakladatelů, převážně brněnských obchodníků, které v další fázi zachraňovali před krachem velkopodnikatelé s větší možností uplatnění kapitálu, přeneseného sem často z jiných průmyslových odvětví (vlnařství), typickým představitelem takových podnikatelů byl např. Theodor Bauer. Pojednáno bude též o dalších osudech podniků, které po zániku byly přetvořeny v jiné průmyslové podniky (např. Královo Pole).

Doc. PhDr. František Čapka, Csc.; Masarykova univerzita v Brně; K vývoji moravskoslezského cukrovarnictví v poslední čtvrtině 19. století: Vývoj cukrovarnického průmyslu v poslední čtvrtině 19. století je charakterizován střídáním období konjunkturálního rozvoje s krizovými léty, soupeřením “českého cukru” o prosazení se na zahraničních trzích. Je logické, že moravskoslezští cukrovarníci hledali způsoby, jak krizová období zmírnit nebo najít cestu z nich. K tomu jim mělo napomoci sdružování se do profesních organizací – spolků a korporací. Krizová léta otevřela narůstající rozpory mezi zájmy cukrovarníků na jedné straně a zájmy řepařů na straně druhé. V moravskoslezském cukrovarnictví se stále více prosazovaly banky, zejména vídeňské. Ve Vídni se postupně soustřeďoval obchod se surovým i bílým cukrem.

PhDr. Marie Ripperová; Muzeum Velké Meziříčí; Počátky průmyslové výroby ve Velkém Meziříčí v 19. století: V polovině 19. století ve Velkém Meziříčí vznikají první továrny. Nejdříve to byla Kallabova soukenka, po ní vzniká Jelínkova koželužna a do továrních rozměrů jsou rozšířeny i kličárny. Ke konci století se rozvíjí slévárna i několik strojíren. S přechodem od vodního kola k parnímu pohonu vznikají obchodní mlýny.

Mgr. Vladimír Březina, Ph.D.; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.; Firma Moses Löw Beer a osudy jejich majitelů: Počátky firmy Moses Löw Beer spadají do období kolem roku 1840. V roce 1853 vznikla veřejná obchodní společnost, ve které se sdružili tři bratři May, Josef a Salomon. Ve druhé polovině 19. století existovaly vedle hlavního závodu ve Svitávce pobočky v Brně, Vídni a Trhonicích. Výrobní program továrny byl zaměřen na produkci vlněného zboží. Od roku 1879 se stal jediným majitelem firmy Max Löw Beer (1829–1887). Od konce osmdesátých let 19. století přebírala postupně řízení firmy další generace, ze které vynikl zejména Alfred Löw Beer. Alfred (1872–1939), otec Greta Tugendhatové zahynul za záhadných okolností krátce po okupaci českých zemí. Firma byla po r. 1939 jako židovský majetek zabavena. V té době ve třech pobočkách pracovalo téměř 800 dělníků a výrobky nacházely odbyt mimo Evropy také v jižní Americe, Africe a na Blízkém východě. Po okupaci byl zkonfiskován také rozsáhlý soukromý majetek členů rozvětvené rodiny (vily, činžovní domy, cenné papíry, hotovost). Období 2. světové války přežili až na Alfreda všichni společníci firmy, kteří se však již do Československa nevrátili.

Bc. Tereza Čapandová; Ostravská univerzita v Ostravě; Bruntál a textilní průmysl (od jeho počátku do roku 1918), s přihlédnutím k osobě průmyslníka Wenzela Franze Olbricha jako čestného občana tohoto města: První zmínky o městě Bruntál nalezneme již ve 13. století (1223 tzv. Uničovská listina). Avšak nebyl to textilní průmysl, který byl příčinou prosperity města, ale těžba drahých kovů. Základy bruntálského textilního průmyslu spojujeme s prvními domácími zpracovateli lnu z počátku 16. století, když teprve konec století 18. je skutečným obdobím jeho prvotní expanze, v níž plátenictví postupně nahrazovalo hornictví a železářství. Plátenictví „po domácku“ však nadále převládalo. Hlavní boom textilního průmyslu a s ním související rozvoj a vzestup města se odehrál v letech následujících po roce 1826, kdy ze svých obchodních cest přivezl tkalcovský mistr Florián Schneider první žakárový stav. Tento vynález se rychle rozšiřuje, výroba se zkvalitňuje, produkty jsou nabízeny a prodávány

na nadregionálních trzích (Vídeň, Pešť a Prusko). Prvotní spolupráce se zástupci amerických firem, se datuje v rozmezí 30. - 60. let 19. století. Bruntál prochází zlatým obdobím textilního průmyslu. Z mnoha důvodů (snížení dodávek pro americký trh způsobené zaostalou výrobou, Americká občanská válka, malý odbyt na domácím trhu, absence železniční dopravy, atd.), následovala několikaletá krize a textilnictví se vzpamatovalo až tím, že se začaly na počátku 70. let 19. století zakládat mechanické tkalcovny a město Bruntál bylo napojeno na železnici. Další rozkvět města Bruntálu je ilustrován pozoruhodnou průmyslovou expanzí respektující a rozvíjející, prvotní, zakladatelskou industriální činnost v regionu i městě samotném (vznik mnohých textilních továren, stavby objektů spojených s textilním průmyslem, vily podnikatelů, domy pro pracující dělníky a školy, v nichž se bylo možno vyučit textilnímu řemeslu. Bruntál se stává důležitým nadregionálním centrem textilnictví, přičemž rozvoj města následuje dynamiku svého průmyslu. Na tom všem se nemalou měrou podílí bruntálský textilník Wenzel Franz Olbrich, který v letech 1901–1918 zastává úřad starosty města Bruntálu. V této souvislosti uvádím ve svém příspěvku čtyři nejdůležitější bruntálské textilní podniky a na nich demonstruji výše naznačenou „revoluční“ sociálně-industriální realitu regionu a města. (Johann Plischke a synové, založeno roku 1834; Emerich Machold, založeno roku 1860; Mechanická přádelna lnu a konopí v Bruntále - první akciová společnost na Bruntálsku, založena 1865; G. Marburg a synové, založeno roku 1870.

Mgr. Tereza Pavlíčková; Muzeum a galerie Orlických hor; Panská přádelna vlny v Rychnově nad Kněžnou a její první nájemce, brněnský podnikatel Karl Groe: Rychnov nad Kněžnou byl tradičním soukenickým střediskem, které bylo zásadně ovlivněno nástupem brněnské tovární výroby, takže v průběhu 19. století místní soukenictví téměř zaniklo. Jedním z mála rychnovských podniků, které mechanizovaly výrobu, byla tzv. panská přádelna, založená r. 1832. Prvním nájemcem této menší přádelny byl Karl Groe, syn brněnského krásnobarvíře. Provozoval ji do r. 1852, kdy se vrátil do Brna a zřídil přádelnu na Silniční ulici. V rychnovské panské přádelně se následně vystřídal několik dalších nájemců, počátkem 20. století ji koupil jeden z místních soukeníků. Budova přádelny do dnešního dne nedoznala větších změn.

V dosavadní literatuře je panské přádelně věnována jen letmá pozornost, víceméně pouhé konstatování její existence. Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska zase mylně uvádí jako Groeho působiště Rychnov na Moravě. Pramenem pro nové informace o tomto podniku je především fond Velkostatek Rychnov n. Kn. v SOA Zámorsk.

Mgr. Bc. Petr Juřák; Muzeum Beskyd Frýdek-Místek; Pohled do zašlé slávy textilnictví ve Frýdku-Místku a jeho okolí: Dříve samostatná města Frýdek a Místek se postupně stala významným centrem textilního průmyslu. Působilo zde velké množství podniků různé velikosti a významu. Výrobní sortiment jednotlivých textílek nacházel odbyt nejen ve Frýdku, Místku a jejich nejbližším okolí ale také v oblastech mnohem vzdálenějších, ať už se jednalo o západ, jih nebo východ Evropy. Zpočátku měly tyto podniky většinou jen několik desítek zaměstnanců, postupně se jejich počet zvětšoval v návaznosti na prosperitu jednotlivých podniků. Docházelo také k výstavbě nových provozních objektů nebo k rozšíření a přestavbám objektů stávajících.

Ing. Petr Cikrle, Ph.D. – Ing. Jiří Bureš, Ph.D.; Vysoké učení technické v Brně; Speciální míry a váhy používané v textilním průmyslu v 18. a 19. století: Příspěvek popisuje specifické jednotky a způsoby měření a vážení příze v 18. a 19. stol. Vývoj postupuje od tradičních jednotek (loket, nit, pásmo, šteník, štika) až po anglické číslo lněné a bavlněné a číslo metrické. Součástí příspěvku je i prezentace hmotných památek, jako etalonu motovidla v Moravské Třebové, rozličných dřevěných motovidel a také vah a závaží na přízi.

30. ŘÍJNA 2013

Mgr. Galina Rucká; Státní okresní archiv Hodonín; Redlich – hodonínská podnikatelská rodina: Město Hodonín vždy přitahovalo svou výhodnou polohou při zemské hranici obchodníky. V polovině 19. stol., kdy židé dosáhli úplné politické i občanské rovnoprávnosti s ostatními obyvateli Rakouska-Uherska, bylo jim přiznáno státní občanství a získali svobodu podnikání, se do Hodonína začal šířit nejen z blízkého okolí, ale i ze vzdálenějších míst rakousko-uherské monarchie finanční židovský potenciál. Židovský kapitál, který se stal jedním ze základních faktorů industrializace měst, ovládl v druhé polovině 19. století v Hodoníně jak průmyslové, tak i místní obchodní podnikání. Jednou z těchto rodin byla i vídeňská židovská rodina Redlichů. Bratři Adolf Redlich (1839–1896) a Ignác Leopold Redlich (1836–1891) položili ve druhé polovině 19. století základ moderního podnikání v Hodoníně, kde oba bratři vybudovali prosperující průmyslové závody, jejichž věhlas se ještě více zvýšil za Fritze Redlicha v prvních desetiletích 20. století.

Mgr. Miroslava Štýbrová; Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně; Lépe býti dobrým ševcem, nežli špatným králem: Historií firmy Baťa se zabývala již od 20. let minulého století celá řada autorů a dodnes je vývoji jedné z nejslavnějších a ve světě nejznámějších českých firem věnována velká pozornost. Cílem zakladatelů byla na počátku malá výroba obuvi v místě jejich rodiště, avšak již během krátké doby existence se Baťova továrna dokázala prosadit po celém Rakousku-Uhersku, a to výlučně zásluhou Tomáše Bati, který vedl firmu 38 let. Od počátku pro něj byli inspirací obuvníci v Německu, v Anglii a ve Spojených státech, kteří při výrobě obuvi používali nejmodernější dostupnou techniku. Na počátku I. světové války získal zakázku na výrobu vojenské obuvi pro rakousko-uherskou armádu, a to umožnilo růst továrny a odvrátilo potenciální krach. Od počátku 20. století postupně přidružoval k výrobě obuvi další výrobky a produkty (strojírenství, koželužny, elektrárny, tiskárna) a vytvořil rozsáhlou síť tuzemských i zahraničních firemních prodejen. Po I. světové válce učinil Tomáš Baťa některá riskantní, ale důležitá rozhodnutí (1919 první filiálka v zahraničí, 1922 snížení cen obuvi spojené s masivní propagační kampaní), která byla pro vývoj firmy zásadní. Mnohostrannost podnikání se projevila nejen v rozkvětu firmy, ale také ve zvelebení Zlína. Dynamický rozvoj Baťovy továrny tak umožnil růst města, zvláště poté, co se Tomáš Baťa stal starostou Zlína (moderní architektura, sociální a vzdělávací aktivity). Původně malou obuvnickou živnost povznesl Tomáš Baťa natolik, že se o jeho továrně i městu Zlíně hovořilo jako o novodobém hospodářském zázraku.

Mgr. Marie Gilbertová; Technické muzeum v Brně; Zaniklé vodní mlýny v Brně: Příspěvek se zabývá historií několika vybraných vodních mlýnů na náhonech brněnských řek. Jedná se o již zaniklé objekty, které však byly v době své existence významnou součástí rozvíjejícího se brněnského průmyslu.

Mgr. Petr Gašpárek, DiS.; Ostravská univerzita v Ostravě; Vodní mlýn, Ladislav Podešva, Postoupky č.p. 43: Obsah příspěvku bude zaměřen na obilný mlýn Ladislava Podešvy v Postoupkách u Kroměříže. Při výzkumu byl získán rodinný archiv rodu, který umožnil nahlédnout hlouběji do chodu provozní jednotky. Pečlivá mlynářská agenda, kterou jsi majitel vedl, vykazuje zevrubné informace z let 1931-1948. V krátkosti bude analyzován objekt z historického, architektonického, typologického a strojního hlediska. Tyto pohledy jsou patrné v listech mlýnské výroby, které je číselně dokreslují v produkci jednotlivých výrobků.

Příspěvek bude doprovázen fotografiemi a grafy vykazující již zmíněné proměny.

Mgr. Petr Nekuža; Technické muzeum v Brně; Technické muzejnictví 19. století v Brně: Příspěvek se bude věnovat muzejním sbírkám technické a průmyslové povahy ve Františkově muzeu, které byly součástí již od počátku vzniku muzea. Blíže pak bude pojednáno o Technologickém oddělení Moravského průmyslového muzea v Brně, jehož vznik je datován do roku 1895.

Mgr. Bc. Michal Černý; Masarykova univerzita v Brně; Zásadní objevy termodynamiky v 19. století: Termodynamika je jedním z fyzikálních oborů, které zásadním způsobem ovlivnily vznik a rozvoj průmyslu. Z teoretického poznání fyzikálních fenoménů jako je teplo, teplota, energie či entropie a studia vratných dějů, přirozeně vyplývaly aplikace v podobě průmyslových zařízení, jako je efektivní parní stroj, spalovací motory a řada dalších. Příspěvek se bude věnovat základním fyzikálním objevům a poznatkům této disciplíny v 19. století, právě s ohledem na fenomén industrializace.

Mgr. Hynek Stříteský; Národní technické muzeum; Nerealizované železniční dráhy na Svitavsku a Poličsku: Česká republika má jednu z nejhustších železničních sítí v Evropě. Také region Svitavska a Poličska protíná několik železničních tratí, hlavních i místních drah vybudovaných v průběhu 19. století. Mohlo by být zajímavé si připomenout, že kdyby byly realizovány všechny navrhované a často i vyprojektované dráhy, mohla by Česká republika mít ještě mnohem více kilometrů železničních tratí. V závěrečné třetině 19. století vzniklo několik návrhů na vybudování místních drah také ve sledovaném regionu Svitavska a Poličska, přičemž právě tyto nakonec nerealizované projekty budou předmětem přednášky.

Mgr. Milan Rudík; Univerzita Jana Evangelista Purkyně v Ústí nad Labem; Počátky spolkového motorismu na Moravě a ve Slezsku do roku 1918: Přelom 19. a 20. století byl ve znamení fascinace automobilem, kdy zvláště v průmyslových částech českých zemí začaly vznikat motoristické spolky. Českým a německým motoristům v Království Českém již nestačilo zaštitění rakouského Österreichischer Automobil-Clubu, který nedokázal efektivně řešit každodenní problémy „běžného“ motoristy, a tak bylo nasnadě založení vlastního klubu. Kromě praktických dosahů, měla tato skutečnost i společenské důsledky. Během několika let se automobilové kluby, zvláště díky společenskému postavení svých členů, etablovaly do znaků společenské prestiže.

PhDr. Marie Ripperová; Muzeum Velké Meziříčí; Velké Meziříčí – město škol: Podobně jako v dalších městech, i ve Velkém Meziříčí dochází ve druhé polovině 19. století k rozvoji vzdělávání. K obecné škole přibyla škola měšťanská, pro učně různých oborů byla zřízena škola pokračovací. Hospodářský spolek inicioval vznik Rolnické školy. Po dlouholetém úsilí bylo na konci století povoleno zřízení reálky. Spektrum vzdělávacích zařízení doplnila v prvním roce následujícího století škola pro vzdělání dívek.

Mgr. Pavla Stöhrová, Technické muzeum v Brně; Dělnické bydlení v Brně: Příspěvek seznámí s problematikou proměn bydlení městského obyvatelstva a dělnických vrstev v Brně v souvislosti s jeho průmyslovým rozvojem. Důraz bude kladen na představení specifického typu dělnického bydlení – nájemních kasáren, a to především prostřednictvím konkrétního příkladu, kterým je lokalita tzv. Domu U Sedmi Švábů, v níž autorka realizovala terénní výzkum.

Mgr. Radek Slabotínský, Ph.D.; Technické muzeum v Brně; Spolek pro stavbu zdravých a laciných obydlí jako možnost levného bydlení pro dělníky v Brně: Josef Hybeš patřil k významným osobnostem v rakousko-uherské monarchii a také v Československu v poslední třetině 19. století a v prvních dvou desetiletích 20. století. Vedle bohaté politické činnosti proslul rovněž v řešení tzv. dělnické otázky. Jeho boj za práva dělníků se také projevil v sociální oblasti, kde se mu podařilo za pomoci dalších spolupracovníků založit v roce 1907 Spolek pro stavbu zdravých a laciných obydlí se sídlem v Brně. A právě vznik a první léta a výsledky práce Spolku budou námětem přihlášeného příspěvku.